

КОНКАТЕНАЦІЯ ІНТРА- ТА ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНИХ ФАКТОРІВ

О. В. Попова,

Сумський державний університет, м. Суми

У статті здійснюється дослідження соціальних чинників та їх когнітивно-прагматичної обумовленості як канви розвитку мовної системи, що в сумарному плані може спричинити просування оказіоналізмів до подальшої узуальної практики та нормативної кодифікації.

Ключові слова: екзогосний, екстралінгвальний, інтралінгвальний, конкатенація, норма літературної мови, оказіональний, політичний дискурс, узуальний.

Розвиток мови без сумніву пов'язаний з історією її етносу-носія. “Оскільки мова можлива лише в людському суспільстві, то окрім психічної сторони ми завжди повинні відмічати в ній сторону соціальну. Основою мовознавства повинна слугувати не лише індивідуальна психологія, а й соціологія” [1, с. 14]. В результаті чого в полі зору лінгвістичного наукового вивчення з'являються такі додаткові виміри, як просторовий, часовий, інформаційний, психічний, соціальний. А це, в свою чергу, означає, що мовні варіації та зміни зумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Природа екстралінгвістичної детермінанти варіюється в широкому діапазоні, її експлікація залежить як від глобальних соціальних чинників, так і від конкретних соціальних умов функціонування мови. Зв'язок соціальної структури з варіативністю структури мови потрібно розглядати з врахуванням усіх похідних: соціальних прошарків, професійних, культурних та інших груп, аж до первинних колективів (малих груп).

На зв'язку внутрішньомовних та позамовних чинників наголошують Бодуен де Куртене, Л. Єльмслев, Ф. де Соссюр, В. В. Виноградов, Л. П. Крисін, А. Д. Швейцер, Б. А. Серебренников, В. Г. Костомаров, Ю. В. Кобенко, Ж. В. Колоїз, роботи яких є базою даного дослідження.

Актуальність обраної тематики зумовлена сучасною антропоцентричною парадигмою в лінгвістиці, коли центральним аспектом в рамках вивчення мовної системи та мовленнєвих процесів постає людина з її когнітивними, прагматичними, соціальними та психологічними особливостями, що в сумарному плані представляє широкий спектр напрямків для подальшого дослідження. Дана стаття спрямована на вивчення соціальних умов та умовностей, які визначають вектор узуальної мовленнєвої практики, що представляє предмет дослідження. *Об'єктом* виступає норма літературної мови, яка під тиском екстралінгвальних факторів здатна набувати варіативних форм та давати шлях лексичним, граматичним, стилістичним оказіоналізмам до подальшого їх усталення.

Завданням даної статті є визначення соціальних аспектів, що здійснюють вплив на стан мовної системи; вивчення шляху та чинників, що спричиняють виникнення оказіональних форм; обґрунтування фактору конкатенації інтра- та екстралінгвістики.

Сучасна лінгвістика характеризується вивченням мови у тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням, духовно-практичною діяльністю, з людиною-мовцем, творцем різних за своєю спрямованістю текстів, з людиною-представником певного соціуму. Серед типових випадків взаємодії внутрішніх та зовнішніх факторів мовної зміни Л. П. Крисін називає нові суспільні умови, які виступають прискорювачем мовних процесів, що самі по собі є внутрішньо зумовленими [2, с. 26]. Завдяки суспільному характеру мови мислення людини також набуває суспільних рис, оскільки кожна людина мислить тими ж категоріями, що й оточуючі її люди, користується тими ж поняттями, що й носії даної мови; мова тим самим перетворюється на одну з первинних умов існування суспільства [3, с. 424]. Саме існування спільних категорій в мікро чи макроколективі забезпечує здійснення комунікативної функції мови, гарантуючи узуальне порозуміння в рамках культурного, соціального, економічного, політичного аспектів.

We need to stop this deficit spending, balance our budget, repeal Obamacare, cancel all unused stimulus funds, and reform our entitlement programs...Natural gas is the perfect “bridge fuel” to a future when more renewable sources are available [4].

У промові Сарі Палін знаходимо і медико-економічний неологізм, пов'язаний з політичною діяльністю Президента США Барака Обама (*Obamacare*), і ксеноморфне утворення *stimulus*, що презентує третій шар запозичень з латинської мови (1680s, originally as a medical term, “something that goads a lazy organ”, from *Modern Latin stimulus* “goad”. *General sense is from 1791. Psychological sense is first recorded 1894* [5]), до того ж, не зважаючи на досить тривалий період існування даної лексики у вжитку в рамках англійської мови, *stimulus* презентує подальше проникнення екзогосної лексики, що веде за собою семантичні та стилістичні зміни, зберігаючи при цьому граматичні характеристики мови-донора. Крім того, у словосполученні “*bridge fuel*”, де кожна складова має відмінні витоки та первинні семи в межах лексичного значення (*bridge* – from Old English “causeway over a ravine or river”; *fuel* – early 14century, from Old French *foaille* “bundle of firewood”, from Latin legal term “*focalia*” – “right to demand material for making fire”. *Figurative use from 1570s. As a verb from 1590s.* [5]), вжите поєднання демонструє дієвість полісемії, коли, розширюючи концептосферу відповідно до потреб сучасного суспільства, “*bridge*” та “*fuel*” отримують значення дотичні до первинних, але їх розуміння потребує розгляду сучасного політично-економічного домену США. Правильній когнітивній інтерпретації концепту запропонованого словосполучення сприяє і порядок його слів, адже “*bridge*” у такому разі виконує роль означення по відношенню до означуваного “*fuel*”. З семантичного ряду іменника “*bridge*”, який пропонує тлумачний словник:

1. *a structure built over a road, river that allows people or vehicles to cross from one side to the other;*
2. *something that provides a connection between two things;*
3. *the raised part of a ship from which officers control it;*
4. *a card game for four players who play in pairs;*
5. *a part of pair of glasses that rests on your nose;*
6. *a small piece of wood under the strings of violin or guitar, used to keep them in position;*
7. *a small piece of metal that keeps false teeth in place* [6, p.181] –

виявляємо, що в складі інтенціоналу значення знаходиться концепт “*binding*”, тож наслідуючи його домінуючу роль, робимо висновок, що в словосполученні “*bridge fuel*” концепт “*binding*” зберігається, набуваючи при цьому нового когнітивно-прагматичного нафарування, що зумовлено вже запропонованим контекстом (*Natural gas is the perfect “bridge fuel” to a future when more renewable sources are available*), де в рамках екстенціоналу значення “*bridge*” маркує концепт “*road*”, “*hope*”. Подібні оказіональні семантичні зміни можуть набути узуального поширення та подальшої кодифікованості.

Разом з тим, загальне зростання культури населення сприяє розширенню сфери вживання літературної мови, нівелюванню меж усної та письмової форм мовлення, пом'якшенню функціонально-стилістичної диференціації, розширенню пласта нейтральної лексики, що пояснюється взаємопроникненням книжкової, розмовної стихії до розмовно-ділового стилю мовлення [3]. Все це зумовлено потужним розвитком та впливом засобів масової інформації поряд з посиленням контактів з різними країнами світу, що має на меті обмін досвідом в найрізноманітніших сферах науки та техніки. На цій базі виникає інтернаціональна термінологія (ксеноморфи), спільні для різних мов стилістичні риси та особливості.

In the coming days we'll sort through the repercussions of S&P's downgrade of our credit rating, including concerns about the impact a potential interest rate increase would have on our ability to service our suffocating \$14.5 trillion debt [4].

У публічному зверненні Сари Палін помічаємо перевагу книжкової лексики (*in the coming days, sort through, impact, downgrade, increase, suffocating*), вузькоспеціалізованої економічної термінології (*credit rating, S&P, potential interest rate, \$14.5 trillion debt*), що автоматично налаштовує адресата на розмовно-діловий стиль. Більше того, саме перевага книжкової лексики, суворе дотримання мовних норм, дотримання правил референції та предекації з виділенням тема-рематичних відносин є вказівкою на письмову форму мовлення. Тим не менш, у тій же промові претендента на посаду Президента США Сари Палін нижче знаходимо такі слова:

Many commonsense Americans like myself saw this day coming. In fact, in June 2010, Rick Santelli articulated the view of independent Tea Party patriots everywhere when he shouted on CNBC, “I want the government to stop spending! Stop spending! Stop spending! Stop spending! STOP SPENDING!” So, how shamelessly cynical and dishonest must one be to blame this inevitable downgrade on the very people who have been shouting all along “stop spending” [4]?

У запропонованому викладі ілюкутивний прагматичний задум адресанта знаходить свою локутивну реалізацію шляхом повторів окличних речень. Більше того, для надання повтору максимального експресивного навантаження адресант вдається до графічного маркування (*STOP SPENDING!*), чим в черговий раз наголошує на письмовій формі презентації інформації, хоча з іншого боку, графічне маркування є директивою до вживання логічного наголосу в процесі усного мовлення. Вживання лексики з негативною оціночною конотацією (*shamelessly cynical and dishonest*), порівняльної конструкції на позначення включення адресанта до широкого загалу пересічних громадян США (*many commonsense Americans like myself*), застосування гіперболізованих конструкцій (*Tea Party patriots, he shouted on CNBC*), маніпулювання граматичними будовами (*must one be, have been shouting*), граматичне та лексичне значення яких, тим не менш, залишається в рамках норм літературної англійської мови, є свідченнями розмовного мовлення, якому притаманні емотивність, широке розмаїття лексичних одиниць, що можуть належать до різних функціональних стилів, невимушеність і, заразом, театральність, аспект включення / виключення адресата до спектру власних інтересів, що є вже прерогативою політичного дискурсу [7].

Як зазначалось вище, природа екстралінгвістичної детермінанти варіюється в широкому діапазоні. Вивчаючи питання мовної норми та зважаючи на оказіональні явища, які можуть набувати узуального поширення, екстралінгвальні фактори долучаються до інтралінгвальних процесів не лише в широкому розумінні сенсу цього явища (як то: нові суспільні умови, які виступають прискорювачем мовних процесів, науково-технічний, культурний розвиток суспільства), а й в конкретному соціальному, коли йдеться про врахування усіх похідних: соціальних прошарків, професійних, культурних та інших груп.

Суспільство не представляє собою абсолютно однорідного колективу. У ньому спостерігаємо диференціацію, що зумовлена різними причинами. Можна вести розмову про диференціацію відповідно до класової, станової, майнової, професійної приналежності, що буде відбиватися у мові. Така диференціація мови буде особливо посилюватись у зв'язку з ускладненням культурно-технічної бази, що виражається головним чином в появі спеціальної термінології, а потому і професійної лексики, аргю, жаргонів. Крім того, не останню роль у запропонованому аспекті відіграють і демографічні зміни в суспільстві. У такому разі брати до уваги варто не лише кількісне збільшення чи зменшення населення, чисельність етнічних груп, а й співвідношення сільського та міського населення, адже за словами Б. А. Серебреннікова, якщо зростання кількісного показника міського населення зумовлює розширення сфери вживання літературної мови, то збільшення сільського населення веде до поширення нелітературних зворотів, просторіччя, що вказує на розкутість мовлення [3, с.435–437]. Сукупність таких факторів здійснює свій вплив на лексичний та граматичний склад мови, а відтак,

веде до зсувів стилістичних норм. У газеті “The New York Times” знаходимо таку характеристику стилів презентації двох претендентів на посаду Президента США:

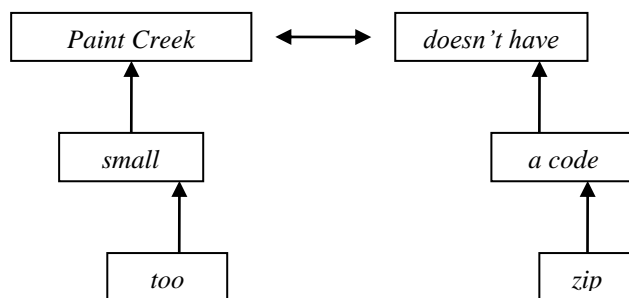
1. *Mr. Perry, the Texas governor, has only given a handful of stump speeches as a presidential candidate. He enters a room with “aw shucks,” “howdy, y’all” and “this is just awesome!” folksy charm. Once inside, he is all about working the room. At the Electric Park Ballroom in Waterloo on Sunday, where and Mrs. Bachmann spoke, he arrived well before his appointed speaking time, chatted with reporters on his way in, and then went from table to table, introducing himself to as many people as possible* [8].

2. *Mrs. Bachmann bursts into rooms with intensity and flair. Her stump speech is laced with plenty of “thank you’s” and “I love you all” and “God bless you all.” And she doesn’t start slow — it’s more like one loud burst of sustained speaking from beginning to end* [8].

Р. Перрі відзначається своїм “*folksy charm*”, прагненням виявити цілковите розуміння потреб виборців, задля чого політик вдається до тактики кооперації, невимушеної розмови, гарантом якої залишаються лексичні та граматичні елементи розмовного мовлення, що набувають домінуючої ролі в межах політичного дискурсу, надаючи йому необхідного фактору емоційності та значної питомої ваги фатичного спілкування, театральності [7].

I’m the product of a place called Paint Creek. Doesn’t have a zip code. It’s too small to call a small town... It took 154 years to get an Aggie into the governor’s office, and some of you are probably wondering if he’ll ever leave [9].

Називаючи місце свого походження, Р. Перрі автоматично зачисляє себе до жителів сільської місцевості (*It’s too small to call a small town*), чим виправдовує лексичну преференцію (у даному контексті *Aggie* – *someone presenting or relating to the sphere of agriculture* [5]). А “*folksy charm*” розмовного мовлення знаходить свою вербалізацію в превалюючих скорочених словоформах (*I’m, doesn’t, it’s, governor’s office, he’ll*), які націлено на економію мовних засобів, та в демонстрації можливих відступів від нормативних вимог граматичної складової системи англійської мови. У запропонованому прикладі в реченні “*Doesn’t have a zip code*” відсутній підмет, тож еліптична конструкція іде в розріз з граматичними нормами, оскільки речення – це мінімальна синтаксична конструкція, що використовується в актах мовленнєвої комунікації, яка характеризується предикативністю та втілює певну структурну схему [10, с. 165; 11, с. 63]. Базисною складовою такої структурної схеми виявляється конкатенація підмета та присудка. Статус підмета та присудка особливий в порівнянні з іншими членами речення. Лише підмет та присудок взаємно пов’язані один з одним та незалежні по відношенню до будь-якого іншого члена речення, тоді як усі інші можуть бути зведені до підмета чи присудка як до головного елемента на основі зв’язків залежності [10, с. 187].

Щоб представити поверхневу структуру синтаксичної будови у даному випадку доводиться брати до уваги матеріал не одного речення, а всього контексту запропонованої комунікативної ситуації (*I’m the product of a place called Paint Creek. Doesn’t have a zip code. It’s too small to call a small town...*), що дозволяє заповнити лакуни, створені еліптичною будовою. Нульові одиниці, які спостерігаємо в синтаксисі, як то в запропонованому прикладі відсутність підмета, можна розпізнати за оточенням, оскільки синтаксичний нуль зберігає навколо себе всі визначені його смыслом позиції інших словоформ.

Вживання еліптичної синтаксичної конструкції виправдовується актуальним членуванням речення. Логічний суб’єкт та логічний предикат представляються в реченні через актуальне, тобто тема-рематичне, членування, а їх зв’язок – через предикативність [10, с. 166]. Тож, розподіл членів речення, якщо їх розглядати, виходячи з їх ролі в актуальному членуванні речення, виявляється дещо іншим у порівнянні з базисною синтаксичною схемою. Саме другорядні члени речення виявляються комунікативно суттєвими (рематичними), а от підмет та присудок (в якості зв’язки) складають вихідну частину висловлювання (тему) [10, с. 187]. Як вважає Я. Г. Тестелець, між темою та ремою не існує функціональної симетрії: рема – обов’язковий компонент речення, який робить можливим його використання в ролі висловлювання; речення, позбавлене реми, втрачає сенс. Рема може функціонувати без теми, але тема неможлива без реми [11, с. 443]. Цілковито зрозумілим виявляється крок адресанта, коли, керуючись економією мовних засобів, він випускає вже відому за попереднім реченням тематичну інформацію (підмет *Paint Creek*), порушуючи граматичну норму англійської мови, але тим не менш, надаючи адресату інформативну рематичну частину повідомлення.

Виступ Р. Перрі, тяжіючи до розмовного стилю, що представляє некодифіковану сферу комунікації, визначається домінуючою роллю економії мовних засобів, відносною свободою в дотриманні вимог мовної норми, вживанням лексичних та граматичних одиниць, які виступають маркерами суб’єктивних вподобань, когнітивно-прагматичних спрямувань та комунікативних тактик адресанта, що в цілому визначає нішу соціальної приналежності та соціально-політичних інтересів Р. Перрі.

Що ж до його опонента М. Бахманн, то її мова, як зазначає “The New York Times”, відзначається *burst of sustained speaking with plenty of “thank you’s” and “I love you all” and “God bless you all”*. М. Бахманн за своїм походженням, освітою представляє інший прошарок суспільства, що і відбивається в стилі, способі її мовлення.

As Commander-in-Chief, I will do whatever it takes to fulfill the federal government’s foremost responsibility under the Constitution: to keep you safe in an increasingly dangerous world. I will uphold America’s values by standing shoulder-to-shoulder with those who share those values and our interests and standing tall against those who don’t. I will devote the resources necessary to maintain our fighting forces as second-to-none, while being judicious in the use of our power. I will ensure our borders are fully secured. And I will not rest until the war on terror is won [12].

Запропонований уривок з передвиборчої агітації М. Бахманн наслідує вимоги ораторського мистецтва, адже тут знаходимо елемент когезії, що забезпечує послідовність та взаємозв’язок окремих елементів виступу, оскільки мовлення впливає на адресата лише у тому випадку, якщо існують чіткі смислові зв’язки, які відображають послідовність у викладі думок [13, с. 149]; чітку аргументацію, в якій вибір аргументів вмотивовано ситуацією спілкування та складом аудиторії, адже такі аргументи повинні діяти не лише логічно, а й емоційно [13, с. 119]. Разом з тим в ораторській промові спостерігається конкатенація книжкового та розмовного стилів [13, с. 123]. Книжкові гіперболізовані вислови типу: *I will do whatever it takes, foremost responsibility, standing tall against* – протиставляються повторам *I will*, властивим розмовному стилю, де займенник *I* виконує роль дейксиса сильної особистості. Крім того, *I* подається в опозиції до *you, our, America*, чим адресант виявляє значущість власних лідерських якостей та маркує звернення до масового слухача (перехід від займенника *you, our* до метонімічного *America*). Разом з тим, знаходимо: езотеричне *whatever*, за допомогою чого адресант уникає переліку конкретних дій, розраховуючи на контекстуальне розуміння ситуації адресатом; постійну апеляцію до лексичних одиниць, в семантиці яких вже закладено позитивну чи негативну оцінку (*safe / increasingly dangerous, shoulder-to-shoulder / tall against, those who share / those who don’t*). Оперуючи на рівні інтенціонала значень, М. Бахманн досягає максимальної простоти та зрозумілості. У виступі мінімізовано скорочені лексичні форми розмовного мовлення. Аргументованість, когезія елементів промови, тема-рематична послідовність, залучення книжкових елементів надають виступу М. Бахманн динамічності, влучності, емоційності і разом з тим простоти та відповідності ситуації.

Висновок: Культурний розвиток суспільства, з одного боку, веде до урізноманітнення, ускладнення лексичного, граматичного, стилістичного пластів мови, оскільки нові соціальні та культурні умови потребують вербалізації, пояснення, фіксації засобами існуючої мовної системи чи ксеноморфними елементами, що впливає на вибір лексичних одиниць, їх граматичних форм, дотримання вимог літературної норми чи на включення варіативних форм і навіть авторських оказіоналізмів. Вагому роль у даному аспекті відіграють такі соціальні фактори, як: суспільний статус, вік, рівень освіти адресанта та адресата, національна приналежність, – які можуть виявитись тими чинниками, що стимулюють просування оказіоналізмів до подальшої узуальної практики, чи навпаки, до їх зникнення як таких, що невизнані суспільством, адже не мають практичної необхідності, чи такі, що не прийняті мовною системою, адже не відповідають мовній моделі. Разом з тим, невинне зростання мовних засобів неможливе і недоречне. Саме діюча норма літературної мови стоїть на заваді подібному процесу, відбираючи та вносячи до системи лише ті корективи, які вже перевірено часом, узусом, рівнем розповсюдженості. У такому разі приходимо до розуміння конкатенації інтра- та екстралінгвістичних факторів в процесі виконання мовою її комунікативної функції.

КОНКАТЕНАЦИЯ ИНТРА- И ЭКСТРАЛИНГВАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ

Е. В. Попова

В статье осуществляется исследование социальных факторов и их когнитивно-прагматической обусловленности как канвы развития языковой системы, что в суммарном плане может способствовать продвижению окказионализмов к дальнейшей узуальной практике и нормативной кодификации.

Ключевые слова: интралингвальный, конкатенация, норма литературного языка, окказиональный, политический дискурс, узуальный, экзоглосный, экстралингвальный.

CONCATENATION OF INTRA- AND EXTRALINGUISTIC FACTORS

Е. V. Popova

The article deals with the investigation of social factors and cognitive-pragmatic reasoning as a language system development canvas, that may lead occasional constructions to active usage and normative codification.

Key words: concatenation, exogloss, extralinguistic, intralinguistic, literary language norm, occasional, political discourse, usual.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виноградов В. В. И. А. Бодуэн де Куртене / В. В. Виноградов // Бодуэн де Куртене И. А. Избранные труды по общему языкознанию: в 2 т. / И. А. Бодуэн де Куртене. – М.: Академия наук СССР, 1963. – Т. 1. – С. 6–20.
2. Крысин Л. П. Социолингвистические аспекты изучения современного русского языка / Л. П. Крысин. – М.: Наука, 1989. – 188 с.
3. Серебренников Б. А. Общее языкознание / Б. А. Серебренников. – М.: Наука, 1970. – 600 с.
4. Page of Sarah Palin [Электронный ресурс]. – Режим доступа до сайту: <http://www.sarahpac.com/posts/conquering-the-storm>
5. Етимологічний електронний словник on-line – Режим доступу: <http://www.etymonline.com/>
6. Longman dictionary of contemporary English / [director Della Summers]. – 4th edition. – Edinburgh: Person Education Limited, 2005. – 1950 р.
7. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии / В. З. Демьянков // Политическая наука. Политический дискурс: история и современные исследования. – М., 2002. – № 3. – С. 32–43.
8. The New York Times Blog [Электронный ресурс]. – Режим доступа до сайту: <http://thecaucus.blogs.nytimes.com/2011/04/25/best-political-quotes-of-the-weekend-9/>

9. Page of Rick Perry [Электронный ресурс]. – Режим доступа до сайту: <http://www.rickperry.org/>
10. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. – М.: Высшая школа, 1981. – 285 с.
11. Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис / Я. Г. Тестелец. – М.: Российский государственный гуманитарный университет, 2001. – 797 с.
12. Page of Michele Bachmann [Электронный ресурс]. – Режим доступа до сайту: <http://www.michelebachmann.com/issues/>
13. Культура русской речи : учебник для вузов / [Виноградов С. И., Граудина Л. К., Карпинская Е. В. и др.]; под ред. Проф. Л. К. Граудиной и проф. Е. Н. Ширяева. – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА М, 1998. – 560 с.

Надійшла до редакції 24 січня 2012 р.